

1

V Národním parku Podyjí/Thayatal (včetně ochranného pásma NP Podyjí), bylo doposud zjištěno 8 druhů plazů. To se nezdá mnoho, ale vzhledem k tomu, že na území ČR bylo zjištěno 12 a v Rakousku 13 druhů, můžeme se v Podyjí setkat s většinou plazí fauny obou států. Z ještěřů se zde vyskytuje ještěrka obecná, ještěrka zelená a slepýš křehký. Mimořádně zajímavé je území Podyjí z hlediska výskytu hadů – žijí zde všechny naše druhy: užovka obojková, užovka hladká, užovka podplamatá a užovka stromová. Velmi výjimečně a vzácně je možné v Podyjí nalézt i zmiji obecnou.

Národní park leží na obou stranách hranice, ale z hlediska přírody jde vlastně o jedno území. V převážně zalesněném údolí řeky Dyje se nachází také pestrá mozaika nelesních stanovišť – stepi, křoviny, suťová pole, skalní výchozy apod. Na moravské straně je kromě původních lesních a nelesních společenstev i široké spektrum člověkem pozmeněných polopřírodních stanovišť, která jsou pro různé druhy plazů příhodná, např. louky, vřesoviště, vinice. Hranice národního parku na rakouské straně zahrnují převážně lesní porosty, které nejsou pro výskyt plazů ideální.

Nejdůležitější biotopy a jejich herpetofauna

Vřesoviště a stepní lada

Východní hranici Národního parku Podyjí lemují široký pruh vřesovišť. Tento biotop se vyvinul již ve středověku jako důsledek vykácení lesů a následné pastvy. Ovce, kozy, ale i krávy spásaly v minulosti nejen bylinný porost, ale i rašící keře a stromy a bránily tak jejich šíření. Vznikla tak pestrá mozaika trávníků, vřesu, křovin a drobných lesíků s roztroušenými

ovocnými stromy, skalkami či kupami kamení. Tyto biotopy jsou vhodné nejen pro užovku hladkou a slepýše, ale i oba druhy ještěřek – ještěrku obecnou a ještěrku zelenou. Vzácně se zde se setkáváme i s užovkou stromovou.

Sady, vinice a staré zahrady

V Národním parku Podyjí leží jedna z nejstarších a nejlepších vinic u nás zvaná Šobes, která je z hlediska mikroklimatických podmínek jedinečná. Rozprostírá se na úbočí skalního ostrohu v meandru řeky Dyje na prosluněném jižním svahu chráněném ze severozápadu i severovýchodu proti větrům. Pro plazy a zejména užovky stromové je významné mikroklima tohoto stanoviště. Až na zmiji se zde vyskytují všechny druhy plazů známé z Podyjí. Důležitým fenoménem jsou zde

2

na sucho skládané kamenné zídky, které vytvářejí terasy, a nichž se pěstuje réva. Právě tyto zídky, které zvyšují členitost biotopu, jsou přednostně obsazovány užovkami. Slouží jim nejen jako vhodné a rychle přístupné úkryty, ale i ke slunění, páření a kladení vajec.

Řeka Dyje

Řeka představuje významný krajinný prvek tvořící přirozenou osu obou národních parků. Velká část toku má přirozený charakter. Jsou zde kamenité peřeje, štěrkové náplavy i hluboké tůně. Bývalé lidské osídlení prozrazuje několik jezů a opuštěných mlýnských náhonů. Na vodní režim mají negativní vliv dvě přehradní nádrže – Vranovská a Znojemska. Především Vranovská přehrada neblaze ovlivňuje život užovek podplamatých tím, že korytem řeky protéká v průběhu dne nepravidelné množství vody vypouštěné z vodní elektrárny. Užovky tak nemohou využívat říčních mělčin ke slunění. Také

3

místa s naplaveným organickým materiálem, která dříve sloužila k inkubaci užovčích vajíček, jsou každodenně zaplavována. Na břehu Dyje i přímo v řece se můžete potkat i s ostatními druhy našich užovek.

Skály, suťová pole

Skalní srázy, skalní výchozy, rozsedliny a suťová pole se nacházejí hojně jak v rakouské tak moravské části národního parku. V dobách, kdy člověk ještě neovlivňoval krajinu zemědělskou činností (tedy v dobách předneolitických), se většina herpetofauny zřejmě soustřeďovala v takovýchto enklávách přirozeného bezlesí. I dnes jsou tato stanoviště pro plazy velmi důležitá. Jako bezlesá stanoviště jsou osluněná a zároveň poskytují vhodné a rychle využitelné úkryty. Skalnatá místa a skalní sutě jsou plazy také často využívána jako vhodná místa k přezimování.

Opuštěné stavby, zříceniny

Území obou národních parků je protkáno a poseto celou řadou opuštěných cest a lidských staveb. Jsou to terasové

4

- Užovky se často vyhřívají na osluněných nánosech štěrku v korytě řeky. (Dyje pod Papírnou)
- Skalní výchozy a suťová pole tvoří přirozené úkryty pro hady. (Kamenné moře pod Sealsfeldovým kamenem)

5

zídky, ruiny mlýnů, vojenských staveb, hradů a podobně. Jejich okolí bylo v době, kdy byly užívány, odlesněno. Vzniklé umělé nelesní enklávy byly často osídlovány širokým spektrem plazů. V současné době jsou z většiny staveb ruiny zarůstající vegetací a díky zastínění ztrácí atraktivitu pro živočichy preferující nelesní stanoviště. Některé takové stavby (například Lusthaus, Nový Hrádek, hrad Kaja) jsou památkově chráněny a jako takové udržovány. Památková ochrana vztažená například na objekt Nového Hrádku se nemusí vylučovat s ochranou hadů. Naopak, některé úpravy související s pomístním omezením zárustu dřevinami prospívají např. užovce stromové. Pokud při prohlídce památky hada potkáte, můžete si ho prohlédnout, vyfotit, ale nerušte ho a nesnažte se jej chytat.

Druhy, se kterými se můžeme setkat

Užovka stromová (*Zamenis longissimus*)

Užovka stromová bývá ve starší literatuře nazývána také užovka Aesculapova. Podle staré legendy zachvátila Řím ve 3. století př. n. l. velká smrtící epidemie. Město před touto pohromou zachránil bůh lékařství Aesculap, který do města přišel v podobě tohoto hada. Z vděčnosti pak stavěli Římané chrámy a užovky v nich chovali. Aesculapova hůl s ovínutým hadem je od těch dob symbolem lékařů i farmaceutů. Užovka stromová je však had obecně hodně oblíbený. I v Podyjí se k ní vážaly pověsti, které ochranu užovek spojovaly s ochranou vlastního štěstí:

„Běda rouhači nebo surovci, který na hádka vztáhl ruku, nebo ho dokonce zabil. Než se rok s rokem sešel, sešel i on násilnou smrtí.“

„Obyvatelé statku, kde hádek přebýval, se vždy těšili dobremu zdraví a byli rádi na světě, dobytek prospíval, úroda byla

6

každým rokem hojná, a tak všichni žili šťastně až do smrti.“ (Jiří Svoboda: Pověsti ze Znojemska)

Užovka stromová je náš největší had, který může dorůst až dvoumetrové délky. Vzhled dospělých jedinců je proměnlivý od hnědé přes tmavě zelenou. Při letmém setkání je možno ji zaměnit se starými jedinci užovky obojkové nebo podplamaté. Mladí jedinci mohou připomínat užovku obojkovou, protože mají za krkem výrazné žluté skvrny. Bezpečně rozpoznání však umožní světlá barva břicha bez kresby. Národní park Podyjí, kde se tato užovka vyskytuje velmi hojně, je jednou z pouhých tří oblastí jejího výskytu v ČR. V přilehlé rakouské části žije tato užovka i mimo NP Thayatal, např. v areálu vinic u Retzu. Počátek aktivity tohoto druhu spadá v závislosti na aktuálním průběhu počasí většinou na duben. V průběhu května, případně začátkem června, dochází k páření. Užovky jsou neaktivnější při teplotách 21–25°C. Při vyšších teplotách se obvykle ukrývají. Užovka stromová velmi dobře šplhá po stromech, skalkách nebo zídkách. Dobře plave a je schopna překonat říční tok. Samice kladou od poloviny června a v červenci vajíčka, která ukládají obvykle do míst s tlejícími

7

- Užovka stromová je naším největším a nejmírumilovnějším hadem. Na šobesské vinici je nejčastějším zástupcem hadů.
- Záhadný úsměv nepatří Moně Lise, ale samičce užovky stromové.

rostlinnými zbytky, např. hromad navátého listí, kompostů, trouchnivějších kmenů apod. Ke kladení vajec jsou někdy využívány i skládané zídky.

Užovka podplamatá (*Natrix tessellata*)

Tato užovka je zbarvena na hřbetě hnědošedě až zelenavě s tmavšími skvrnami, které z dálky mohou způsobit iluzi klíkaté čáry. Bývá proto zaměňována se zmiji.

Nejvyhledávanějšími stanovišti jsou u nás říční údolí s možností přezimování ve skalnatých svazích nebo sutích s pomalým vodním tokem a prohrátými mělčinami. V Podyjí se užovky vyskytují na vhodných osluněných místech u Dyje a na jejich svazích od Znojma až po Vranov nad Dyjí. Oblíbenými lokalitami jsou např. Široká louka, Papírna, Šobes, Lipina, Ostroh, okolí Hardeggu a místa pod hrází Vranovské přehrady. V Národním parku Thayatal se vyskytuje také u říčky Fugnitz.

Aktivita začíná obvykle v polovině dubna, někdy již v březnu. Po přezimování se užovky obvykle zdržují v okolí zimovišť, kde se vyhřívají na suchých, výslunných, kamenných místech (svahy říčních údolí, kamenné zídky, sutě apod.). Ke slunění mohou využívat i travnaté či kamenité stráně, kamenné jezy apod. V dubnu a začátkem května dochází u užovek k páření. Přibližně od poloviny května (již po páření) se užovky přesouvají k vodě. Zpočátku se vyhřívají na souši a nepřijímají potravu. Když dosáhne teplota vody 14–15°C, užovky začínají ve vodě lovit. Nejenže velmi dobře plavou, ale umí se i potápět a lovit hluboko pod hladinou. Dospělé užovky mají svá oblíbená místa, kde se sluní (kmeny a kameny ve vodě apod.). Zde se často vyhřívá i více jedinců společně. V červnu a červenci kladou samičky vajíčka do tlejících rostlinných zbytků nebo kamenných

8

- Užovka podplamatá má z našich hadů nejsilnější vazbu na vodní prostředí. Na snímku vyhřívající se samička těsně před sléváním.

1 Vřesoviště sice vznikla lidskou činností, ale pro plazy jsou vhodným prostředím. (Popiceké vřesoviště)

< Titulní strana: Mládě užovky stromové. Svým zbarvením může připomínat užovku obojkovou.

2 Na sucho skládané zídky jsou ideálním místem pro život všech druhů hadů a ještěřek. (Hradištské terasy)

teras. Na konci léta se vylíhlá mláďata shlukují pod vyhřátými kameny. Užovky mění svá stanoviště i v průběhu dne a to v závislosti na teplotě podkladu, na kterém se vyhřívají. Se zvyšující se teplotou se přesouvají na vyšší rostlinné nebo keřové, vzácněji i stromové patro. Tato stanoviště využívají na některých lokalitách i při nižších teplotách, a to zejména při nedostatku vhodných volných ploch k vyhřívání. Aktivita užovky obvykle končí v říjnu.

9 Užovka hladká (*Coronella austriaca*)

Užovka hladká (*Coronella austriaca*)

Užovka hladká se vyskytuje na lokalitách stepního a lesostepního charakteru – na lesních okrajích, skalních stepích, vřesovištích, v kamenných sutích apod. Na moravské straně se s ní můžeme setkat například na Hradištských terasách, Kraví hoře, vřesovištích mezi Znojmem a Hnanicemi, na Hardeggské vyhlídce, v okolí Nového Hrádku, na Šobesu i na skalách a stráních v okolí Vranova nad Dyjí. Na rakouské straně se vyskytuje například na stráních u Hardeggu, na Umlaufbergu, na osluněných svazích v údolí říčky Fugnitz a mimo NP Thayatal na vinicích mezi Retzem a Retzbachem a v okolí městečka Niederfladnitz.

Je to naše nejmenší užovka, dorůstá délky 50–70 cm. Svrchní strana těla je v různých odstínech hnědé od žlutohnědé až po tmavěhnědou. Na hřbetě jsou 2–4 podélné řady skvrn, které mohou vyvolat dojem klikatého pruhu typického pro zmiji. Z tohoto důvodu bývá se zmijí často zaměňována. Užovka hladká se živí především ještěrkami. Jako jediná naše užovka je vejcoživorodá, tzn., že z vajíček se hned po naklazení líhnou mláďata. Užovka hladká tedy nepotřebuje vyhledávat speciální stanoviště vhodná pro inkubaci vajec.

10

Užovka obojková (*Natrix natrix*)

Velká a silná užovka s oválnou hlavou a velkýma očima a kulatou zornicí. Je naším nejnějnějším hadem. Základní zbarvení je hnědé, tmavohnědé až černohnědé, šedozelené, někdy úplně černé. Za hlavičkou je charakteristická dvojité půlměsíčitá kresba bílé, žluté až oranžovožluté barvy. Dorůstá délky od 70 do 150 cm. Živí se obojživelníky, někdy i drobnými rybkami a myšovitými hlodavci. Koncem června klade vejce s kožovitým obalem a ukrývá je do tlejících zbytků rostlin. V Podyjí je běžná.

Zmije obecná (*Vipera berus*)

Žije v Podyjí zmije? Tuto otázku si často kladou turisté, místní obyvatelé i zoologové. Důvěryhodné zprávy o výskytu tohoto druhu v Podyjí je třeba vždy dobře ověřit, protože může jít o záměnu s poměrně běžně se zde vyskytující užovkou hladkou nebo užovkou podplamatou. Zmije obecná na rozdíl od užovky hladké vyhledává výslunná, avšak vlhká místa, např. okolí lesních potoků, paseky a polomy, vlhká vřesoviště, vlhké kamenné suti apod. Vyskytuje se obvykle v oblastech

11

10 Užovku obojkovou poznáte díky žlutým půlměsícům za hlavou.
11 Se zmijí obecnou se v Podyjí setkáte jen velice vzácně. Tak vzácně, že se ji zde dosud nepodařilo vyfotografovat. Snímek pochází z Dražanské vysočiny.

s vyššími srážkami. Limitujícím faktorem je tedy patrně vlhkost. V minulosti byla zmije z území NP Podyjí hlášena, ale bez dokladů. Při výzkumu plazů v roce 2005 byla na Hardeggské stráni nalezena svlečka zmije. Vzhledem k pestré mozaice biotopů v Podyjí, z nichž některé mohou stanovištní nároky zmije splňovat, je možné, že se zde zmije na některých místech vyskytuje i pravidelně, ale je nutné to ověřit.

Ještěrka zelená (*Lacerta viridis*)

Dospělé ještěrky jsou převážně zeleně zbarvené, samci mají zejména v období páření jasně tyrkysové hrdlo. Mladí jedinci mohou být zbarvení světle hnědě bez zelených odstínů. Samice jsou hnědavé až zelené s tmavšími skvrnkami podél dvou žlutavých podélných pruhů po stranách hřbetu. Břicho mají bělavé. Zelené zbarvení však ještě neznamená, že jde o ještěrku zelenou. Zelená barva je i součástí vybarvení samců ještěrky obecné.

12

Ještěrka zelená je ekologicky i etologicky velmi specifický druh. Osídluje biotopy zejména lesostepního charakteru – suché křovinaté stráně a skály, okraje teplých lesů, zařiznutá říční údolí s členitým reliéfem apod. V národním parku Podyjí/Thayatal se vyskytuje velmi hojně. Obývá vřesoviště mezi Znojmem a Hnanicemi, prosvětlené listnaté lesy, skalní ostrohy atd.

V rámci jedné lokality se v průběhu roku velmi výrazně mění výskyt jedinců. Aktivita během dne a roku je velmi rozdílná a závislá na teplotě, vlhkosti, intenzitě světla a podobně. Ještěrka se pohybuje po zemi, ale také výborně šplhá, takže snadno vyleze i do korun stromů. Zimuje v norách, skalních puklinách, vzácněji ve stromových dutinách. Aktivita začíná koncem března a v dubnu. K páření dochází obvykle v dub-

12 Sameček ještěrky zelené má v době páření výrazně modré hrdlo, kterým dává najevo svou dominanci a převahu.

13

nu. V červnu až červenci samice klade 5–21 vajíček. Mláďata se líhnou od konce července do září. Aktivita končí nejčastěji v říjnu, u dospělých ještěrek dříve než u mladých.

Ještěrka obecná (*Lacerta agilis*)

Robustní ještěrka se zaoblenou hlavou, silnými nohama a ocasem. Samička je na hřbetě a bocích hnědá s tmavými a světlými skvrnkami, břicho má nažloutlé beze skvrn. Sameček je na bocích a břiše nápadně zelený s černými skvrnkami, na hřbetě má hnědý pruh se skvrnkami. Živí se většinou hmyzem. Samička klade 10–14 vajíček do jamek v zemi. Dospívají ve dvou letech. Ještěrka obecná je v Podyjí poměrně vzácná, přestože se v krajině mimo území obou národních parků vyskytuje dosti hojně.

Slepýš křehký (*Anguis fragilis*)

Není to had, ale beznohý ještěr s hadovitě protáhlým tělem a dlouhým ocasem. Obývá biotopy s bohatou přízemní vegetací. Je aktivní za soumraku, živí se plži, žížalami, pavouky a hmyzem. Samičky rodí až 26 mláďat. Dospívá ve 4 letech. V Podyjí je běžný, nedosahuje zde však vysoké početnosti.

14

13 Sameček ještěrky obecné vyhřívající se na kameni.
14 Slepýše křehkého lze díky zakrnělým končetinám zaměnit s hadem. Přesto tento druh patří mezi ještěry.

Zoocaching

Velmi oblíbenou činností je geocaching – hledání „pokladů“ za pomoci GPS. Máte-li přístroj GPS můžete zkusit i zoocaching. Na rozdíl od profesionálního zoologa, který kromě terénní práce musí výsledky i analyzovat a vyhodnocovat, může být amatérským zoologem – mapovatelem – téměř každý, kdo má o to zájem a má s pozorováním přírody jisté zkušenosti. V minulosti se mezi amatéry hrdě hlásili také učitelé a středoškolská profesora biologie, ale i podnikatelé či duchovní, kteří podle svého zájmu sledovali a často i publikovali zajímavá pozorování. Tak například nejstarší údaj o výskytu užovky stromové v Podyjí byl publikován středoškolským učitelem už v třicátých letech 20. století. I vy se můžete zapojit. Spolehlivě lze mapovat slepýše, užovky obojkové, sbírat svlečky (svlečené hadí kůže), které si necháte později určit apod. Ještě lepší je plaza vyfotografovat – třeba i mobilem – a fotku spolu s datem, lokalitou a souřadnicemi GPS poslat na e-mailovou adresu: mojmir.vlasin@veronica.cz a nebo na adresu Správy NP Podyjí či Thayatal uvedenou dole. Zároveň s fotografií zvířete by bylo dobré dalším snímkem zdokumentovat i jeho stanoviště.

Správa Národního parku Podyjí

Na Vyhlídce 5, 669 01 Znojmo
tel.: +420 515 226 722, e-mail: info@nppodyji.cz
www.nppodyji.cz

Nationalpark Thayatal

Nationalparkhaus, 2082 Hardegg
tel.: +43 2949 / 7005, e-mail: office@np-thayatal.at
www.np-thayatal.at

Ekologický institut Veronica

Panská 9, 602 00 Brno
tel.: +420 542 422 750, e-mail: veronica@veronica.cz
www.veronica.cz

Tento materiál byl spolufinancován z prostředků EU (fond ERDF) v rámci projektu „Natur ohne Grenzen – Příroda bez hranic“.

Autor textu: Blanka Mikátová a Mojmir Vlášin; Autoři fotografií: Václav Křivan (10, 12), Petr Lazárek (1, 2, 3, 4), Blanka Mikátová (titulní, 5, 7, 8, 9), Antonín Reiter (11, 13, 14), Martin Škorpič (6); Vydala: Správa Národního parku Podyjí v lednu 2012; Grafická úprava a sazba: SCHNEIDER CZ graphic&design, s.r.o.

PLAZI
V REGIONU NÁRODNÍHO PARKU
PODYJÍ/THAYATAL

9 Užovka hladká je naším nejmenším hadem. Kvůli výrazným pruhům či skvrnám na hřbetě bývá často zaměňována se zmijí.

